

duğu için yarım karar yine aynı perdede yapılır. Bu sebeple muhayyer perdesi üzerinde bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Bu alan da durak perdesi üzerindeki hüseyinî beşlisinin tiz durak muhayyer perdesi üzerine simetrik olarak göçürülmesiyle elde edilir. Böylece hem makamın genişlemesi yapılmış, hem de tabii seyir alanı ortaya çıkmış olur.

Makamın birinci mertebeye güçlüsü tiz durak muhayyer perdesinde uşşak veya hüseyinî çeşniyle yarım karar, ikinci mertebeye güçlüsü hüseyinî perdesi üzerinde uşşak çeşniyle asma karar yapılır. Makamın diğer asma kararları ise nevâda rastlı, (evîç perdesini acemle değiştirmek suretiyle) yine nevâda büselikli, çârgâhta çârgâhlı, segâh perdesinde segâh veya ferahnâklı kararlardır. Rast perdesine düşüldüğü takdirde burada da rastlı asma karar yapılabilir. Nota yazımında donanımına hüseyinî makamında olduğu gibi si için koma bemolü, fa için bakiye diyezi yazılır. Makamın yedeni ise sol (rast) perdesidir.

Muhayyer makamının seyrine inici bir makam olduğu için tiz durak muhayyer perdesi civarından başlanır. Bu perde üzerindeki tiz bölgede gezinilip muhayyer perdesinde yarım karar yapılır. Daha sonra orta bölgenin seslerinde karışık gezinilip gerekli asma kararlar ve makamın diğer özellikleri gösterilerek düğâh perdesinde hüseyinî dizisiyle tam karar yapılır.

Muhayyer makamı Türk müzikisinin dinî ve din dışı sözlü eserleriyle saz eserlerinde, klasik sanat ve halk müzikisinin hemen her formunda çok beğenilerek kullanılmıştır. Solakzâde Mehmed Hemdemî'nin darb-ı fetih, Sultan I. Mahmud ile Tanbûrî Cemil Bey'in devr-i kebîr usulündeki peşrevleri; Nazım'ın zencir usulünde, "Gönül düşüp hâm-ı giysû-yi yâre kalmıştır", Tosunzâde Abdullah'ın muhammes usulünde, "Derd-i hicrâna tabîbim bir devâ bilmez misin?" mısraıyla başlayan besteleri; Hacı Sâdullah Ağa'nın, "Hâl-i siyeh-i gerdeni nâzik tenindedir" mısraıyla başlayan ağır semâisiyle, "Bir elif çekti yine sî-neme cânan bu gece" mısraıyla başlayan yürük semâisi; Üdî Nevres Bey'in aksak usulünde, "Gün kavuştu su karardı beni üzme güzelim", Rahmi Bey'in curcuna usulünde, "Yetmez mi sana bister ü bâlin kucağım" mısraıyla başlayan şarkıları; Zekâi Dede'nin, "Şûrîde vü şeydâ kılan yârin cemâlidir beni", Muallim İsmâil Hakkı Bey'in, "Bir fenâ dünyâ imişsin böyle bil-

Muhayyer
makamı
seyir
örneği

mezdim seni" mısraıyla başlayan düyek usulündeki ilâhileri bu makamın en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 16*, 29*; Hâşim Bey, *Mûsiki Mecmûası*, İstanbul 1280, s. 33; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsiki*, İstanbul 1321, s. 82-83; Subhi Ezgi, *Nazarî - Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933, I, 95, 102-105; Özkan, *TMNÜ*, s. 162-165; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 50.

İSMÂİL HAKKI ÖZKAN

MUHAYYER-BÜSELİK

(مخبر بوسليك)

Türk musikisinde
bir birleşik makam.

XVI. yüzyıldan beri kullanılmakta olup sonuna büselik dizi parçası, dörtlüsü veya beşlisinin ilâvesiyle meydana getirilen ve "büseliklier" adıyla anılan makamlar grubundandır. İnici seyirde bir makam olan muhayyer-büseliğin karar perdesi, muhayyer ve büselik makamlarının da karar perdesi olan düğâhtır. Makamın yapısı, muhayyer makamına büselik dizisi veya beşlisinin eklenmesi şeklindedir. Bu makamda büseliğin daha çok beşlisi tercih edildiğinden büseliğin bütün dizisinin kullanıldığı muhayyer-büselik eserler çok azdır.

Muhayyer-büselik makamının güçlüsü, önce muhayyer makamının bütün özellikleriyle icra edilmesinden dolayı muhayyer makamında olduğu gibi muhayyer perdesidir. Makamın diğer asma kararları da yine muhayyer makamının asma kararları olan hüseyinîde uşşaklı, nevâda rastlı ve büselikli, çârgâhta çârgâhlı, segâhta segâh veya ferahnâklı kararlardır.

Nota yazımında donanımına muhayyer makamında olduğu gibi si için koma bemolü, fa için bakiye diyezi yazılır. Ancak bu makamın yedeni muhayyer makamının yedeni olan sol (rast) perdesi değildir. Dizinin sonuna büseliğin eklenmesinden dolayı muhayyer büselik makamının yedeni, aynı zamanda büselik makamının da yedeni olan bakiye diyezli sol (nîm zirgüle) perdesidir.

Muhayyer büselik makamının seyrine muhayyer makamı ile başlanacağından tiz durak muhayyer perdesi civarından seyre girilir. Bu tiz bölgede gezinilip muhayyer perdesinde uşşak veya hüseyinî çeşniyle yarım kararlar yapıldıktan sonra orta bölgeye geçilir. Burada da karışık olarak muhayyer makamının özellikleri belirtilip dolaşıldıktan sonra düğâh perdesine kadar inilip muhayyer makamı sona erdirilir. Buradan itibaren büselik dizi veya beşlisi ne geçilerek orada da gezinildikten sonra düğâh perdesinde büselikli ve yedenli tam karar yapılır.

Muhayyer-
büselik
makamı
dizileri

MUHAYYER-BÜSELİK

Muhayyer-büselik makamı seyir örneği

Tanbûrî İsak'ın darb-ı fetih peşreviyle saz semâisi, Dellâlîzâde İsmâil Efendi'nin zencir usulünde, "Çekme zahm-ı dil için merheme zahmet cânâ", hafif usulünde, "Kâmet-i yâre nazar kıl nahl-i mevzun böyledir" mısralarıyla başlayan besteleriyle, "Kul olurum halk-ı âlem olmasa kulun eğer" mısrayla başlayan ağır semâisi ve, "Cevher gibi rîzân olayım böyle gerek-tir" mısrayla başlayan yürük semâisi; Hâşim Bey'in aksak usulünde, "Gönül düştü o dildâre" mısrayla başlayan şarkısı ve Zekâi Dede'nin sofyan usulünde, "Mücrimleriz âsileriz yâ rabbi affeyle bizi" mısrayla başlayan ilâhisi bu makamın örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 210; IV, 260-261; Özkan, *TMNÇ*, s. 383; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 264, 271.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

MUHAYYER-KÜRDÎ

(مخبر کردی)

Türk müzikisinde bir birleşik makam.

150-200 yıllık bir geçmişi vardır. Türk müzikisinde "kürdîliler" ve "büselikliler" adıyla anılan iki grup birleşik makam arasında kürdîliler bir makamın icrasından sonra yerinde kürdî dördütlü, beşli veya dizisinin bir bölümüyle karar eden makam-

lardır. Sadece birtakım makamlar için söz konusu olan bu işlem sonucunda Türk zevkinin beğenisi doğrultusunda isimleri ve sayıları belli kürdîli birleşik makamlar meydana gelmiştir. Bu şekilde kürdî ile karar eden gruptaki makamlardan biri de muhayyer-kürdîdir.

Bu makam da gruptaki diğer makamlar gibi inici bir seyir takip eder ve düğâh perdesinde karar verir. Makamın asıl yapısı muhayyer makamı dizisinin sonuna bir kürdî dördütlü, beşli veya dizi parçasının eklenmesiyle oluşmuştur. Bu durumda muhayyer makamının icrasından sonra

gâh perdesinde uşşak veya hüseyinî asma karardır. Çünkü bu perdede muhayyer dizisi nihayete erdikten sonra geçilecek olan kürdî ile düğâh perdesinde karar edilecektir.

Bu durumda muhayyer-kürdî makamının asıl seyirinde önce muhayyer makamı bütün gerekleriyle icra edilip ardından kürdîye geçilerek karar verileceğinden makamın bu çeşitteki kullanımında donanımına muhayyer makamı gibi si için koma bemo-lü, fa için bakiye diyezi yazılır; kürdîye geçildiğinde ve bu arada yapılan diğer değişiklikler eser içinde gösterilir. Makamın yedeni sol (rast) perdesidir.

Ülkemizde özellikle son kırk yıl içinde bu makam yukarıda anlatılan biçimiyle hemen hiç kullanılmayıp tamamen inici bir kürdî dizisine muhayyer-kürdî adı verilerek birtakım eserlerin meydana getirildiği görülmektedir. Böyle bir dizinin muhayyer-kürdî ismiyle bile uyummadığı ve sadece inici bir kürdî dizisinden ibaret olduğu bir gerçektir.

düğâh perdesinde kürdî ile karar verildiğinde muhayyer-kürdî makamı meydana gelir.

Muhayyer-kürdî makamının güçlüsü muhayyer perdesidir ve bu perdede uşşak veya hüseyinî çeşniyle yarım karar yapılır. Diğer asma kararlar muhayyer makamında olduğu gibi nevâda rast veya büselikli, çârgâhta çârgahlı, segâhta segâh veya ferahnâklı kararlarla muhayyer makamının durak perdesi olan, fakat şimdi bir asma karar durumunda bulunan dü-

Hüseyin Sadeddin Arel ve Yılmaz Öztuna tarafından bu makamın bir başka çeşidinin muhayyer-sünbüle makamının sonuna kürdînin eklenmesiyle oluştuğu ileri sürülmüşse de bu yeni makam muhayyer-kürdînin diğer bir türü olmaktan çok muhayyer-sünbülenin bir başka çeşididir. Bu durumda da ona ancak "muhayyer-sünbüle-kürdî" denilebilir.

Muhayyer-kürdî makamına örnek olarak Zekâi Dede'nin darb-ı fetih usulünde, "Arz-ı niyâzım sana gerçi cemîledir"; Hacı Fâik Bey'in muhammes usulünde, "Kayd etme dökülsün ruh-ı hü-y-gerdeye kâkül" mısralarıyla başlayan besteleri; Zekâi Dede'nin, "Âgûşa çekerdim seni pîrâhenin olsam" mısrayla başlayan yürük semâisi verilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 37; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 100; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1940, IV, 264; Özkan, *TMNÇ*, s. 383; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 264-265, 282-285, 288.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN